

the world and Ukraine is carried out, on the basis of what it is offered to optimize the functional and planning organization of the territory of botanical garden NUBiP of Ukraine.

Botanical Garden, the functional zoning, Nature Reserve of Ukraine, buffer zone.

УДК 582.675.1:635.92(477-25)

ЛОМИНОСИ У ЗЕЛЕНИХ НАСАДЖЕННЯХ КИЄВА

І.Б. Ковалишин, аспірантка*

*А.П. Пінчук, В.М. Маурер, кандидати сільськогосподарських наук
Національний університет біоресурсів
і природокористування України*

*Н.Г. Вахновська, кандидат біологічних наук
Національний ботанічний сад ім. М.М. Гришка НАН України*

Проаналізовано асортимент ломиносів, що культивуються у ботанічних садах і зелених насадженнях Києва та визначено основні чинники недостатнього використання їх у вітчизняному декоративному розсадництві і садово-парковому будівництві. Обґрунтовано актуальність та перспективність більш широкого запровадження культури ломиносів у практику зеленого будівництва столиці України.

Ломиніс, вид, сорт, морозостійкість, особливості цвітіння, асортимент.

Щільна забудова сучасних міст потребує інтенсифікації озеленення на обмежених територіях. Одним із придатних для даної ситуації прийомів є активніше використання витких рослин. На сьогодні асортимент ліан, придатних для вирощування в кліматичних умовах Києва широкий та різноманітний. Найпоширенішим з них є партеноцисус п'ятилисточковий *Parthenocissus quinquefolia* Planch., який завдяки своїй невибагливості та легкості розмноження став невід'ємним елементом урбанізованого ландшафту. Інші види, незважаючи на свою привабливість, кількісно поступаються попереднім. До них належать і представники роду *Clematis* L.

Рід *Clematis* L. об'єднує ліани, які відрізняються між собою за морфологічними ознаками, динамікою сезонного розвитку та агротехнікою вирощування. Серед них чимало рослин, що формують щільний куц з трав'янистих або здерев'янілих пагонів. Морфологічна різноманітність, висока декоративність та придатність ломиносів для вирощування в зоні помірного клімату спричиняють їх актуальність та неабияку перспектив-

---

* Науковий керівник – кандидат сільськогосподарських наук, доцент А.П. Пінчук

© І.Б. Ковалишин, А.П. Пінчук,
В.М. Маурер, Н.Г. Вахновська, 2013

ність використання у практиці озеленення населених місць і м. Києва, зокрема.

Мета дослідження – проаналізувати асортимент ломиносів, що зростають у ботанічних садах м. Києва і зелених насадженнях та оцінити сучаний стан і перспективність їх використання для озеленення та садово-паркового будівництва.

Матеріали та методика дослідження. Матеріали, які містять інформацію щодо асортименту ломиносів надали науковці ботанічних садів м. Києва та працівники КО «Київзеленбуд». У процесі проведених досліджень використано дані, які стосуються успішності інтродукції представників роду *Clematis* L., їх морфології, систематики, а також методичні рекомендації з розмноження та агротехніки вирощування ломиносів. Для обробки зібраних наукових матеріалів використовувались загальнонаукові методи: аналіз, синтез і порівняння.

Результати дослідження. Рід *Clematis* L. належить до родини *Ranunculaceae* Juss. та об'єднує красивоквітуючі багаторічні рослини. Найбільшою популярністю серед них користуються ліани-листолази. Непересічні декоративні ознаки, невибагливість і висока життєздатність представників роду в урбанізованому середовищі свідчать про перспективність та придатність їх для широкого застосування в системі міських насаджень і для озеленення присадибних ділянок.

За першою садовою класифікацією, розробленою Жакманом і Муром у 1872 році, всі ломиноси поділялися на виткі і невиткі. Виткі, у свою чергу, було розділено на великоквіткові та дрібноквіткові [1]. У 1994 році уповноваженим міжнародним органом з реєстрації сортів ломиносів стала Королівська спілка садівників (Великобританія). Її представники розробили дещо модифіковану класифікацію, згідно з якою усі культивари роду поділяються на дві категорії: дрібноквіткові (*small-flowered cultivars*) і великоквіткові (*large-flowered cultivars*).

Дрібноквіткові ломиноси за походженням поділяються на такі групи: *Armandi*, *Atragene*, *Cirrosa*, *Flammula*, *Heraclifolia*, *Montana*, *Tangutica*, *Taxensis*, *Viorna*, *Vitalba*, *Integrifolia*, *Ispaganica* та інші.

Великоквіткові культивари ломиносів, залежно від особливостей формування квітів (на пагонах попереднього чи поточного року) і терміну їх цвітіння, об'єднані у дві групи: ранньоквітуючі (*early large-flowered*) та пізньоквітуючі (*late large-flowered*). Група ранньоквітуючих ломиносів включає сорти груп *Patens* і *Florida*. Квіти прості, напівмахрові чи махрові, з'являються весною або на початку літа на торішніх пагонах. Часто цвітіння повторюється на пагонах поточного року. Деякі сорти можуть цвісти безперервно весь сезон. Листки, як правило, прості або трійчасті, інколи перисті. До групи пізньоквітуючих ломиносів належать сорти із селекції *Lanuginosa* та *Jackmanii*. Ломиноси цієї групи квітнуть на пагонах поточного року влітку чи на початку осені. Квітки зазвичай прості, рідше махрові чи напівмахрові. Листки трійчасті або перисті, рідше – прості [2, 3].

Висока декоративність ломиносів сприяла їх розповсюдженню та селекційній роботі. Активна інтродукція ломиносів на території України розпочалась у 50-х роках минулого століття. Вагомий внесок зробили співробітники Нікітського ботанічного саду, А.Н. Волосенко-Валеніс та М.А. Бескаравайна, які заснували першу у країні наукову колекцію, що налічувала близько 200 видів, різновидів, сортів та гібридних форм ломиносів [2, 4]. Водночас, науковці Центрального ботанічного саду під керівництвом М.І. Орлова розпочали дослідження з інтродукції та селекції ломиносів. У процесі тривалих експериментальних досліджень, під час яких використовували методи міжвидової гібридизації, вільне та штучне запилення, було опрацьовано методику вирощування ломиносів на території України і закладено унікальну колекцію сортів та гібридів [5]. На жаль, колекцію було втрачено, і нині у Національному ботанічному саду ім. М.М. Гришка ведеться робота з її відновлення і поповнення на чолі зі старшим науковим співробітником Н.Г. Вахновською.

Одним із важливих завдань проведених досліджень було визначення особливостей використання ломиносів на території Києва.

За даними, наданими співробітником відділу дендрології КО «Київзеленбуд» В.В. Бердичівським, незважаючи на значний за кількістю наявний асортимент роду *Clematis* L., представників цього роду не вирощують комунальні підприємства, вони не зазначені в запитах на придбання посівного та посадкового матеріалу декоративних рослин на 2013 рік і не зростають на території, що утримується КО «Київзеленбуд». Основними причинами такої парадоксальної ситуації є висока вартість саджанців ломиносів через відсутність сучасних технологій розмноження та вирощування, які б відповідали біологічним особливостям рослин, і науково-обґрунтованих рекомендацій з їх використання для озеленення та садово-паркового будівництва.

Обліком і поповненням рослинного фонду в Ботанічному саду імені акад. О.В. Фоміна Київського національного університету імені Тараса Шевченка займається сектор дендрології, який очолює З.Г. Бонюк. Колекція ломиносів представлена сімома видами та одним сортом. Більшість з них було висаджено в період з 2006 до 2009 року. Проте деякі з'явилися раніше. Так ломиніс виноградолистий зростає в ботанічному саду з 1925 року. У зв'язку зі здатністю до самостійного насінневого розмноження він швидко розповсюдився по території. Ломиніс фіолетовий було висаджено на території ботанічного саду в 1961 році, цільнолистий – в 1993. Деякі рослини пересаджувалися в межах колекційної ділянки.

Територіально ломиноси Національного ботанічного саду ім. М.М. Гришка НАН України розташовані на двох ділянках: колекційній та експозиції витких рослин. Їх асортимент налічує дев'ять видів, одну форму, три дрібноквіткових сорти та одинадцять великоквіткових.

Одним зі шляхів поповнення є міжнародна програма обміну насінням між ботанічними садами Delectus. Оскільки колекція ломиносів тривалий час росте на незмінному місці, однією з першоергових проблем є подолання наслідків монокультурного вирощування. Як показують

результати досліджень, проведених відділом алелопатії, ефективним для покращення ґрунтових умов є висів сидератів [9], а чисельність уражених галовою нематодою рослин можна знизити, висіваючи поряд чорнобривці, календулу [6].

У Ботанічному саду НУБіП України зростає два представники роду *Clematis* L., серед яких ломиніс виноградолистий *C. vitalba* L. та міжвидовий гібрид *C. × jackmanii* T. Moore (*C. lanuginosa* × *C. viticella*).

При аналізі отриманих під час дослідження результатів було виявлено, що у ботанічних садах Києва зростає 14 видів, 1 міжвидовий гібрид та 15 сортів роду *Clematis* L. Найбільш розповсюдженими серед них є ломиніс виноградолистий (*C. vitalba* L.), фіолетовий (*C. viticella* L.) та віргінський (*C. virginiana* L.).

Серед видових представників асортименту було виявлено як сильнорослі ліани, так і чагарники заввишки до 1 м. Найчастіше квіти видових ломиносів забарвлені білим кольором, проте зустрічаються блакитні, жовті, фіолетові та рожеві [1, 2, 3, 7, 8]. Тривалість цвітіння варіює від двох до п'яти місяців (табл. 1).

Видові представники роду, залежно від походження, суттєво відрізняються один від одного за морозостійкістю [1, 8]. Так, деякі витримують температуру до -40°C (*C. integrifolia* L.), тоді як інші -23°C (*C. serratifolia* Rehder, *C. songarica* Bunge, *C. tibetana* Kuntze, *C. viticella* L.) (рис. 1). Морозостійкість останніх видів недостатня для вирощування в умовах м. Києва, оскільки у холодні та малосніжні зими можливе підмерзання їх пагонів.

Міжвидовий гібрид *Clematis × Jackmanii* Th. Moore. було отримано внаслідок схрещування *C. lanuginosa* × *C. viticella*. Він належить до групи великоквіткових пізньоквітуючих ломиносів. Довжина пагонів становить 3–4 м. Діаметр квітки – 10–15 см, а період цвітіння триває з липня до вересня [1, 2]. Може зростати в четвертій USDA-зоні, тобто його морозостійкість перевищує значення необхідної для вирощування в Києві. Ломиніс Жакмана (*Clematis × Jackmanii* Th. Moore.) успішно зростає у ботанічному саду НУБіП України [1].

Сорти представлені сімома групами, серед яких чотири (*Flammula*, *Ispahanika*, *Integrifolia*, *Vitalba*) належать до класу дрібноквіткових та три – до великоквіткових (*Lanuginosa*, *Florida*, *Jackmanii*) (рис. 2).

Один сорт, а саме: *Clematis recta* 'Purpurea', було виявлено у Ботанічному саду імені акад. О.В. Фоміна. Всі інші, з представлених, зростають у Національному ботанічному саду ім. М.М. Гришка.

Переважна більшість сортів була виведена вітчизняними селекціонерами ботанічних садів Києва та Ялти. В асортименті відзначено п'ять дрібноквіткових сортів та 10 великоквіткових [1, 2, 6, 7] (табл. 2).

Колекція ломиносів саду включає 2 великоквіткових ранньоквітуючих сорти: 'Blue Light', 'Chaika'. Сорти цієї групи потребують ретельного догляду, оскільки цвітуть у травні – червні на пагонах попереднього року великими повними квітами, а також повторно наприкінці літа – початку осені –

1. Морфологічна характеристика видового та формового асортименту ломиносів у колекціях ботанічних садів Києва

Назва	Місце вирощування*	Біоморфа	Висота, м	Забарвлення і тип квітів	Період цвітіння
<i>C. brevicaudata</i> DC. Ломиніс короткохвостий	1	чагарникова літньюзелена ліана	>7	білі чашоподібні в суцвітті	VII-X
<i>C. heracleifolia</i> DC. Л. борщівниколистий	3	пямостоячий напівчагарник	<1	сині трубчаті в суцвітті	VII-IX
<i>C. integrifolia</i> L. Л. цільнолистий	3	пямостоячий трав'янистий багаторічник	<1	сині дзвоникоподібні в суцвітті	VI-IX
<i>C. lasiandra</i> Maxim. Л. волосистотичинковий	1	чагарникова літньюзелена ліана	3–5	рожеві глечико-подібні поодинокі	VIII-XI
<i>C. ligustifolia</i> Nutt. Л. бірючинолистий	1	чагарникова літньюзелена ліана	5–7	білі чашоподібні в суцвітті	VI-X
<i>C. paniculata</i> J.F. Gmel Л. волотистий	1	напіввічно-зелена чагарникова ліана	3–4	Білі чашоподібні в суцвітті	V-VI
<i>C. serratifolia</i> Rehder Л. пильчатolistий	1	чагарникова літньюзелена ліана	4–5	жовті чашоподібні поодинокі	VII-X
<i>C. songarica</i> Bunge Л. джунгарський	3	пямостоячий чагарник	1–1,5	білі чашоподібні в суцвітті	VII-IX
<i>C. heracleifolia</i> f. <i>stans</i> Siebold & Zucc. Л. станс	1	пямостоячий чагарник	1–1,5	світло-блакитні дзвоникоподібні в суцвітті	VIII-X
<i>C. terniflora</i> DC. Л. триквітковий	3	чагарникова літньюзелена ліана	5–8	білі чашоподібні в суцвітті	VIII-IX
<i>C. tibetana</i> Kuntze Л. тибетський	1	чагарникова літньюзелена ліана	4–5	блідно-жовті чашоподібні поодинокі	VII-IX
<i>C. virginiana</i> L. Л. віргінський	1, 3	чагарникова літньюзелена ліана	5–7	білі чашоподібні в суцвітті	VI-X
<i>C. vitalba</i> L. Л. виноградолистий	1, 2, 3	чагарникова літньюзелена ліана	>7	білі чашоподібні в суцвітті	VII-IX
<i>C. viticella</i> L. Л. фіолетовий	1, 3	чагарникова літньюзелена ліана	4–5	фіолетові чашоподібні поодинокі	VII-IX

*1 – Національний ботанічний саду ім. М.М. Гришка НАН України

2 – Ботанічний сад НУБіП України

3 – Ботанічний сад імені акад. О.В. Фоміна Київського національного університету імені Тараса Шевченка

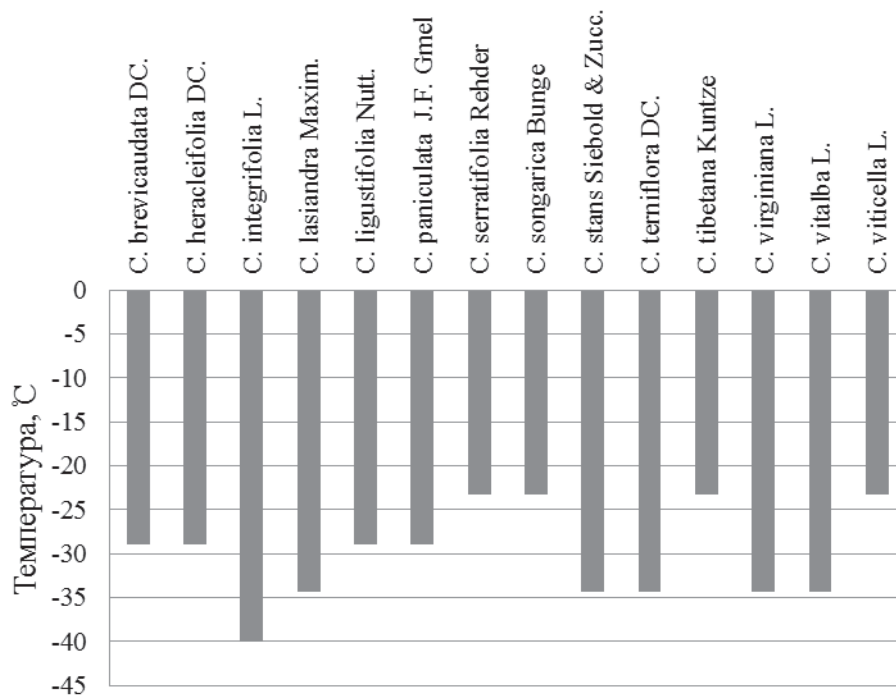

Рис.1. Морозостійкість видових ломиносів

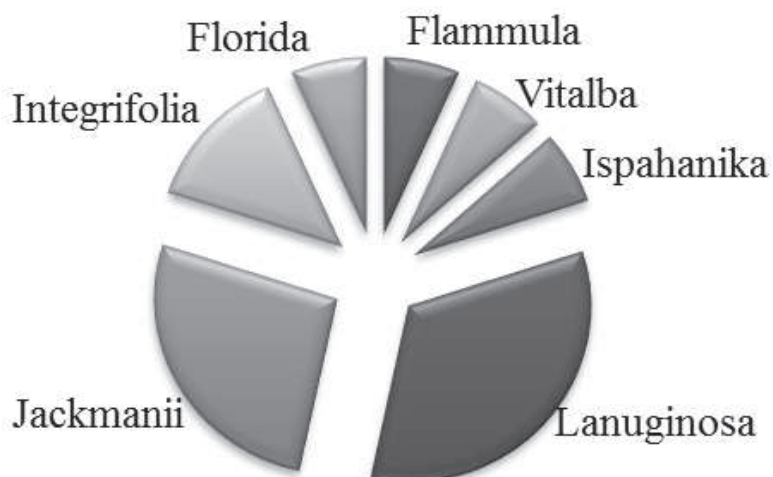

Рис. 2. Співвідношення сортів ломиносів у регіоні досліджень за групами

2. Характеристика сортового асортименту ломиносів у колекціях ботанічних садів Києва

Назва	Група сортів	Висота, м	USDA-зона морозостійкості
1	2	3	4
<i>Clematis</i> 'Aljonushka' Ломиніс «Альонушка»	<i>Integrifolia</i>	1,5–2,0	4
<i>C.</i> 'Alpinist' Л. «Альпініст»	<i>Lanuginosa</i>	2,0–3,0	3
<i>C.</i> 'Blue Light' Л. «Блу Лайт»	<i>Florida</i>	2,0–2,5	4
<i>C.</i> 'Chaika' Л. «Чайка»	<i>Lanuginosa</i>	2,5–3,0	4

Продовження табл. 2

1	2	3	4
С. 'Elegiia' Л. «Елегія»	<i>Jackmanii</i>	3,0–4,0	4
С. 'Iunost' Л. «Юность»	<i>Lanuginosa</i>	1,5–2,0	4
С. 'Kosmicheskaja Melodija' Л. «Косміческа́я Мелодія»	<i>Jackmanii</i>	2,5–3,0	4
С. 'Kozetta' Л. «Козетта»	<i>Lanuginosa</i>	1,5–2,0	4
С. 'Pamjatj Serdtza' Л. «Память сердца»	<i>Integrifolia</i>	1,5–2,0	3
С. 'Purpurea' Л. «Пурпуреа»	<i>Flammula</i>	1,5–2,0	3
С. 'Serenada Kryma' Л. «Серенада Крима»	<i>Lanuginosa</i>	2,0–2,5	4
С. 'Sputnik' Л. «Спутнік»	<i>Jackmanii</i>	2,5–3,0	4
С. 'Triumf' Л. «Триумф»	<i>Jackmanii</i>	2,5–3,0	4
С. 'Zvezdograd' Л. «Звездоград»	<i>Ispahanika</i>	2,0–2,5	4
С. 'Fargesioides' Л. «Фаргезіоїдес»	<i>Vitalba</i>	5,0–7,0	3

простими. Найтриваліший період цвітіння належить великоквітковому сорту 'Triumf' та дрібноквітковому – 'Fargesioides' і становить п'ять місяців [1, 2, 6, 7] (табл. 3).

3. Особливості цвітіння сортових ломиносів

Назва	Квіти		Період цвітіння					
	забарвлення	діаметр, см	V	VI	VII	VIII	IX	X
<i>Clematis</i> 'Aljonushka'	рожеві	5-8						
С. 'Alpinist'	рожеві	<14						
С. 'Blue Light'	сині	11–15						
С. 'Chaika'	білі	12–16						
С. 'Elegiia'	пурпурові	12–14						
С. 'Iunost'	рожеві	13–16						
С. 'Kosmicheskaja Melodija'	пурпурові	12–14						
С. 'Kozetta'	сині	12–15						
С. 'Pamjatj Serdtza'	бузкові	8–10						
С. 'Purpurea'	білі	3						
С. 'Serenada Kryma'	блакитні	<14						
С. 'Sputnik'	блакитні	<10						
С. 'Triumf'	фіолетові	12–14						
С. 'Zvezdograd'	світло-жовті та бузкові	6						
С. 'Fargesioides'	білі	3						

На сьогодні серед українських колекціонерів та садівників-аматорів зростає інтерес до представників роду *Clematis* L., переважно тих, що

належать до групи великоквіткових, тоді як у країнах Європи дедалі більшої популярності набувають дрібноквіткові [6]. На нашу думку, причинами такої тенденції є тривала історія культивування великоквіткових ломиносів у Європі та невибагливість і стійкість дрібноквіткових до хвороб.

Висновки. Серед широкого асортименту роду *Clematis* L. є представники, що цвітуть навесні. До них входять сортогрупи *Atragene*, *Montana* та ін. Це швидкорослі, невибагливі рослини з вишуканими, інколи ароматними, квітами, які рясно вкривають пагони з травня (квітня) по червень. До найяскравіших представників весняноквітуючих ломиносів належать такі сорти: *'Rosy O'Grady'*, *'Pamela Jackman'*, *'Ruby'*, *'Maidwell Hall'* (група *Atragene*), *'Freda'*, *'Grandiflora'*, *'Rubens'*, *'Pink Perfection'* (*Montana*). Ці рослини нададуть парковій композиції неперевершеного весняного декоративного ефекту.

Ранньоквітуючі великоквіткові ломиноси стануть неабиякою прикрасою ландшафтної композиції в червні. Представникам цієї групи притаманні великі складні, надзвичайно декоративні квіти та, інколи, повторне цвітіння. *'Miss Bateman'*, *'Snow Queen'*, *'Duchess of Edinburg'*, *'Warszawska Nike'*, *'Nelly Moser'*, *'Vyvyan Pennel'*, *'Multi Blue'* та багато інших сортів можуть стати неабиякою прикрасою для арок та альтанок, перетворити неприглядний стовп або паркан на окрасу пейзажу.

Пізньоквітуючі великоквіткові ломиноси користуються найбільшою популярністю, оскільки володіють високим декоративним ефектом та простою агротехнікою вирощування. Широка палітра забарвлення квітів та придатність для вирощування на території Києва вказують на актуальність використання сортів даної групи (*'Komtes de Bouchaud'*, *'Ernest Markham'*, *'Blekitny Aniol'*, *'Ville de Lyon'*, *'Rouge Cardinal'*, *'Huldine'*) у системі зелених насаджень міста. Ломиноси застосовують у якості ґрунтовкривних рослин для сворення квітуючих килимів. При озелененні стін для ломиносів встановлюють додаткові опори (дерев'яні шпалери, сітки), оскільки вони кріпляться до опори за допомогою листових черешків. Окрім декоративного ефекту, ломиноси позитивно впливають на стан стіни, запобігаючи її перегріву та перезволоженню.

Перспективними для ширшого впровадження в культуру на сьогодні є дрібноквіткові ломиноси. Притаманна їм невибагливість, стійкість до хвороб та низьких температур зумовлюють актуальність їх використання в міських насадженнях загального користування. Яскравими представниками дрібноквіткових ломиносів є *'Princess Diana'*, *'Duchess of Albany'* (група *Taxensis*), *'Alba'*, *'Blue Bell'*, *'Rosea'*, *'Aljonushka'*, *'Pamjatj Serdtza'* (*Integrifolia*), *'Zvezdograd'* (*Ispahanika*), *'Fargesioides'* (*Vitalba*).

Багато видових ломиносів до введення в культуру були відомі як лікарські рослини і застосовувались у медичних практиках азіатських народів. Ломиносу пекучому (*C. flammula* L.) та виноградолистому (*C. vitalba* L.) притаманна фітонцидність, що актуалізує їх використання у міських насадженнях.

Список літератури

1. Clematis on the Web [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.clematis.hull.ac.uk/new-clemlist.cfm>
2. Бескаравайная М.А. Клематисы – лианы будущего / М.А. Бескаравайная. – Воронеж, Кварта, 1998. – 176 с.
3. Максимов В.А. Клематисы / В.А. Максимов. – Л., 1985 г. – 104 с.
4. Волосенко-Валенис А.Н. Интродукция и селекция клематиса на юге СССР : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. биол. наук / А.Н. Волосенко-Валенис. – Ялта, 1966. – 21 с.
5. Орлов М.И. Биологические особенности вьющихся видов рода клематис (*Clematis* L.) в связи с культурой этих растений в УССР: автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. биол. наук / М.И. Орлов. – К., 1962. – 20 с.
6. Бублий Т.Е. Все о клематисах / Т.Е. Бублий, Н.Г. Вахновская, Н.Б. Подлесная // Нескучный сад. Спецвыпуск. – 2010. – № 3.
7. Донюшкіна О.А. Клематисы / О.А. Донюшкіна // Квіти України. Спецви-
пуск. – 1999. – 72 с.
8. B & T World Seeds [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://b-and-t-world-seeds.com/alaCarth.asp?searchFor=Clematis>
9. Активізація біологічних процесів у ґрунті під клематисами як основа підвищення його родючості / Н.Б. Еланська, Н.Г. Вахновська, І.П. Харитонова, О.П. Юнашева // Інтродукція рослин. – № 2. – 2012. С. 75–79.

Проанализирован ассортимент клематисов, выращиваемых в ботанических садах Киева и на территории, обслуживаемой КО «Киевзеленстрой», определены основные причины их недостаточного распространения. Обоснована актуальность и перспективность использования клематисов в зеленых насаждениях города.

Клематис, вид, сорт, морозостойкость, особенности цветения, ассортимент.

Assortment of Clematis L. genus that is grown in the botanical gardens in Kyiv and on the territory operated by CU "Kyivzelenbud" is analyzed, the main causes of poor circulation are assessed. Actuality and perspectives of using the genus in the green areas of the city are justified.

Clematis, view, sort, frost resistance, flowering speciality, variety.